

یکسان سازی شروع ماههای قمری

خزعلی

آرایی آراء و نظریات فقہی

برای زیارت شب مبعث مرحوم محدث قمی فضیلت‌های بسیاری نقل فرموده و هر سال در این شب مبارک صدها هزار نفر از زائرین امام هشتم علیه السلام خود را به آستان آن حضرت می‌رسانند و از معنویات این شب در آن بارگاه نورانی متنعم می‌گردند.

چند سال قبل بود که با مشکلات عدیده نیمه شب ۲۷ رجب به مشهد رسیده و به پابوس حضرت مشرف شدیم اما این فکر به ذهن خطور می‌کرد که اگر چه در تقویم رسمی ۲۷ رجب درج شده است اما شاید شب مبعث، شب گذشته بوده اگر چه مسلمانان به نیت شب مبعث امام (ع) را زیارت می‌کنند و مسلماً مورد توجه و عنایت قرار می‌گیرند - که انما الاعمال بالنیات - اما از طرف دیگر اثر وضعی زمان واقعی اعیاد و وفیات مطلب دیگری است که ممکن است تحصیل نشود.

مگر نه اینکه تقویم‌های رسمی روزی را بنام روز عید فطر درج می‌کنند ولی در بسیاری موارد روز قبل از آن بعنوان عید اعلام می‌شود در ماههای دیگر قمری نیز مانند رمضان ممکن است تقویمها یک روز دیرتر یا زودتر ماه را درج کرده باشند اما چون ماه رمضان در بردارنده عبادت واجب می‌باشد دقت در شروع ماه و رؤیت هلال در آن بیشتر رعایت می‌گردد.

ایام ولادت و وفات چهارده معصوم، ایام البیض، نیمه رجب، عید قربان، روز عرفه و عید بزرگ غدیر و دیگر مناسبت‌هایی نفسه آنقدر اهمیت دارد که بجاست مانند ماه روزه در تعیین و تشخیص آن دقت شود. خصوصاً اگر توجه داشته باشیم که بعضی روزهای ماههای دیگر، عبادات واجب فی نفسه (مانند ذی‌الحجه و حرمت روزه روز عاشورا) و یا واجب بالعرض (مانند روزه نذری در روز معینی از ماه قمری و یا پرداخت دین و قرض) را در بردارد.

امروز اکثریت قریب باتفاق مسلمانان (شیعه و سنی) از فتوایی پیروی می‌کنند که رؤیت هلال ماه توسط دو نفر عادل را برای تمام کره زمین حجت می‌داند اما مشکل محدود به قاعده اتحاد افق و اختلاف آن نیست بلکه اختلاف و افتراق امت اسلامی نیز در این امر مسأله ساز بوده است، نگارنده سال ۷۰ در فرودگاه جده شاهد گفتگویی دو نفر شهروند عربستان و مصر بودم که

فرد مصری عنوان می‌کرد امروز را روزه نگرفته‌ام چون مفتی مصر فردا را اول ماه اعلام کرده و حکم علمای حجاز برآی ما حجت نیست.

حتی در جزیره کوچک بحرین با ۳۵۰ هزار نفر جمعیت، اکثر سالها مردم دو رمضان و دو عید فطر دارند.

«محمد ابوالقاسم» نویسنده مراکشی در روزنامه شرق الاوسط اول رمضان ۱۴۱۲ و تحت عنوان «اگر امت واحده است چرا اعیاد و مناسبت‌های مذهبی‌ای یکسان ندارد؟» می‌نویسد:

خاطره‌ای جالب توجه و نأسف‌آور از یک عید فطر دارم که نماز عید فطر را در جده خواندم و برای کارهای روز بعد پرواز به تونس و روز سوم از تونس به مراکش داشتم روز دوم عید فطر تونس و روز سوم عید فطر مراکش بود.

با در نظر گرفتن پیشرفت علوم تجربی و ژئوفیزیک و با توجه به حکم حاکم که برای مجتهدین دیگر نیز لازم‌الاتباع است امید است این معضل بزرگ مسلمانان حل شود.

اجلاس‌هایی پیرامون یکسان‌سازی شروع ماههای قمری

جامعه اسلامی در دهه‌های اخیر فعالیت‌هایی جهت وحدت تقویم‌های قمری داشته است که اهم این اقدامات بقراردیل است:

۱- ۱۳۷۵ هـ ق - ۲۸ دسامبر ۱۹۵۵ اتحادیه عرب در برابر درخواست دولت اردن هاشمی برای انعقاد اجلاسی متشکل از علمای اسلامی بمنظور یکسان کردن زمان روزه و اعیاد اسلامی در کشورهای اسلامی، کشورهای عضو را تشویق به اجابت نمود.

۲- ۱۳۸۱ هـ ق - ۱۶ مارس ۱۹۶۱ اتحادیه عرب تکراری را به همراه بیانیه‌های کمیته شرعی نجومی (که الازهر آنرا جهت بررسی مسأله یکسان‌سازی شروع ماههای قمری و اوقات نماز تأسیس نموده است) برای محققان ارسال کرد.

۳- ۱۳۸۳ هـ ق - ۱۶ اکتبر ۱۹۶۳ در تونس اجلاسی زیر نظر شیخ محمد الفاضل ابن عاشور مفتی تونس منعقد شد که در آن گروه زیادی از متخصصین علوم دینی و ستاره‌شناسی شرکت کردند.

۴- در اکتبر ۱۹۶۴ (۱۳۸۵ هـ ق) کنفرانس مجمع مطالعات اسلامی در الازهر بیانیه خود را به قرار زیر صادر کرد:

«رؤیت اصل در حکم به شروع ماه قمری است. اما اگر اتهامهای قوی باشد به آن اعتنا نمی‌شود. و از این موارد اتهام، تهمت تعارض ادعای رؤیت با محاسبات ستاره‌شناسی مورد رتوق می‌باشد.»

این بیانیه توصیه می‌کند در مورد شروع ماه رمضان اگر رؤیت محقق نشد و اتمام ماه به سی

روز میسر نبود بتوان به محاسبه نجومی اعتماد کرد.

۵- ۱۳۸۹ ق (آوریل ۱۹۶۹) کنفرانس جهان اسلام در کوالالامپور در پیشنهادات خود عنوان کرد: «در صورتیکه رؤیت به علتی میسر نشد و محاسبات فلکی امکان رؤیت هلال را ثابت می‌کرد، استناد به محاسبه علمی جایز است».

۶- ۱۳۹۳ ق (مارس ۱۹۷۳) کنفرانس وزرای امور دینی و اوقاف اسلامی در کویت نیز در بیانیه خود لزوم تشکیل کمیته‌ای متشکل از فقها و متخصصین ستاره‌شناسی جهت تدوین تقویم قمری که حکومت‌های اسلامی در اعیاد و روزه و تاریخ مناسبت‌های دینی به آن استناد کنند را متذکر می‌شود اما چنین کمیته‌ای تأسیس نگردید.

۷- ۱۳۹۸ ق (۱۹۷۸ میلادی) کنفرانس استانبول آنچه را که کنفرانس کویت اعلام کرده بود تأیید کرد و نیز کمیته‌ای متشکل از علمای ده کشور اسلامی را مأمور کرد هر سال تقویم هجری یکسانی را تنظیم و ارائه دهند.

این کمیته در استانبول و تونس و الجزایر و آنکارا و مکه اجلاس‌هایی را ترتیب داد و هر سال تقویم‌هایی صادر کرده و دبیرخانه سازمان کنفرانس اسلامی (جده) تقویم‌ها و بیانیه‌های این کمیته را به کشورهای اسلامی ارسال می‌داشت.

۸- ۱۴۰۱ ق (۱۹۸۱ میلادی) «کنفرانس مجمع فقه اسلامی رابطة العالم الاسلامی» در مکه تصریح به اعتماد بر رؤیت با چشم، و عدم اعتبار محاسبه با هر شکل از اشکال داشت.

۹- ۱۴۰۶ ق - از ۲۲ تا ۲۸ دسامبر ۱۹۸۵ کنفرانس مجمع فقه اسلامی (از سازمانهای تابع سازمان کنفرانس اسلامی) در دوره دوم که در جده برگزار شد دبیرخانه را موظف به جمع‌آوری نتایج تحقیقات علمی کارشناسان محاسبات ستاره‌شناسی و مشارکت فقها جهت ارائه تصویر واضح و روشنی از مسأله بکارگیری محاسبات علمی در موضوع وحدت شروع ماههای قمری نمود. همچنین دبیرخانه مکلف شد این موضوع را در لیست برنامه کار دوره آینده قرار دهد.

۱۰- ۱۴۰۷ ق - از ۱۱ تا ۱۶ اکتبر ۱۹۸۶ نوره سوم کنفرانس مجمع فقه اسلامی در عمان پایتخت اردن در بیانیه خود مقرر داشت:

۱- اگر رؤیت در شهری از بلاد اسلامی محقق شد برای تمامی مسلمانان حجت است و اختلاف مطلع معتبر نیست بدلیل عموم خطاب امر به صوم و افطار. (صوموا لرؤیته و افطروا لرؤیته).

۲- مبنا رؤیت است و از محاسبات ستاره‌شناسی و رصدخانه‌ها نیز کمک گرفته می‌شود.

بررسی آراء و نظریات فقهی

بطوری که در بیانیه اخیر ملاحظه می‌شود دو مسأله عمده در بحث مبدا ماههای قمری

وجود دارد:

- معتبر بودن اتحاد افق و عدم آن

- بکار گرفتن محاسبات علمی و عدم آن

بررسی مختصری در دو زمینه مذکور بعمل آمده که در اینجا نقل می‌شود:

۱- اختلاف افق و رؤیت هلال:

در روایات این تعبیرات وارد شده است:

«اگر هلال را دیدید روزه بگیرید و اگر آن را دیدید افطار کنید (هلال عید فطر) و اگر هلال

پنهان بود (پشت ابر بود) آنرا به سی روز کامل کنید» حدیث نبوی

«ماه‌ها سی روزند و یا بیست و نه روز و اگر ماه دیده نشد ماه را تمام کنید»

و عایشه گوید: پیامبر (ص) بیشتر از ماه‌های دیگر، به ماه شعبان تحفظ داشت و آخر شعبان

اگر ماه را می‌دید روزه رمضان می‌گرفت و الا شعبان را سی روز حساب می‌کرد و روز بعد را

رمضان می‌دانست.

پس ملاک اول ماه از نظر شرعی رؤیت هلال است و ماه باید یا ۲۹ روز باشد یا ۳۰ روز نه

بیشتر از سی روز و نه کمتر از ۲۹ روز در روایتی شیخ طوسی از امام صادق (ع) نقل می‌کند که:

«روزه مگیر مگر آنکه هلال را ببینی و اگر اهل شهر دیگری شهادت به رؤیت دادند آن را

قضا کن».

الف) فقهای که قائل به کفایت رؤیت یک ناحیه برای تمامی اهل اسلام هستند به

دلایل زیر استناد می‌کنند: عموم گفتار پیامبر (ص) که صوموا لرویته و افطروا لرویته که

خطاب عام است به همه امت و اگر در یک شهر به رؤیت و شهادت دو نفر عادل - هلال دیده شد

اول ماه برای همه مسلمانان محقق شده است و روایات مختلفی از اهل بیت (ع) رسیده که

می‌فرمایند یک روز ماه رمضان را (در موردی) که ۲۹ روز روزه گرفته و شک در سی امین روز

رمضان شده است) قضا مکن مگر در صورتیکه دو شاهد عادل از همه کسانی که اهل نماز

هستند از اهالی شهرها - شهادت دهند که چه زمانی اول ماه بوده است.

و نیز امام صادق (ع) در مورد روز سی ام شعبان در صورتیکه بیست و نهم هوابری بوده

است و امکان رؤیت نبوده است می‌فرماید: این روز را روزه نگیرید و اگر اهل شهر دیگر

شهادت دادند که هلال را دیده‌اند آن را قضا کن.

روایات دیگری در این زمینه شاهد مطلب است می‌فرمایند:

زمانیکه همه مردم روزه می‌گیرند روزه بگیر و زمانی که همه افطار می‌کنند افطار کن (عید

فطر قرار ده) این روایات و دعاهایی مانند «اسالک بحق هذا اليوم الذی جعلته للمسلمین عیداً و

«و جعلت رویتها لجميع الناس مراناً واحداً» دلالت دارد که مسلمین یک عید فطر بیشتر ندارند

و روز اول ماه رمضان برای همه یکی است نه اینکه هر شهری حکم خود را داشته باشد مضافاً به اینکه حتی یک روایت ضعیف وجود ندارد که اتحاد افق به معنی نزدیک بودن در زمان طلوع و غروب خورشید را ملاک قرار داده باشند.

قول به اعتبار و عدم اعتبار وحدت افق در امامیه دو قول قوی است گرچه این مسأله در بین فقهای گذشته مورد بحث نبوده است و متأخرین آن را مطرح کرده‌اند مرحوم مغنیه در کتاب - الفقه علی المذاهب الخمسه - می‌گوید حنفی و مالکی و حنبلی‌ها قائل به ثبوت رؤیت هلال برای همه نقاط عالم در صورت رؤیت در یک نقطه هستند و امامیه و شافعیه معتقدند اگر افتها اختلاف داشته باشد رؤیت هر ناحیه برای همان ناحیه حجت است.

فقهای سلف امامیه، مسأله دور و نزدیک بودن شهرها در رؤیت هلال را مطرح نمی‌کرده‌اند و اولین فقیهی که اعتبار اتحاد افق را مطرح نمود شیخ الطائفه طوسی (متوفی سال ۴۸۰ هـ) بوده و از زمان او تا زمان مرحوم محقق (متوفی ۶۷۶ هـ) نیز این مسأله مسکوت عنه بوده است.

ب) فقهای که قائل به اعتبار اتحاد افق می‌باشند اظهار می‌دارند با توجه به کرویت زمین هلال ماه نمی‌تواند در یک زمان برای همه بلاد قابل رؤیت باشد و رؤیت موضوعیت دارد و روایات، رؤیت و دیدن ماه با چشم غیر مسلح بگونه‌ای که همه بتوانند رؤیت کنند را ملاک قرار داده است (بان لوراه لراه خمسون بگونه‌ای که اگر یک نفر هلال را دید پنجاه نفر دیگر هم بتوانند ببینند).

و همانطور که هر منطقه‌ای از کره زمین برای خود مشرق و مغربی دارد و در یک شهر خورشید طلوع می‌کند و در همان زمان و همان دقیقه برای شهر دیگری غروب خورشید می‌باشد. همانطور یک شب در یک منطقه ماه را می‌بینند و ساعتی بعد هلال ماه از نظرها ناپدید می‌شود و غروب روز بعد در جانب دیگر کره زمین هلال ماه رؤیت می‌شود. لذا اول ماه برای این منطقه با منطقه دیگر متفاوت است.

با توجه به مقایسه افق خورشید یا ماه است که شهید ثانی می‌گوید احتمال دارد که حتی در شهرهای بعید و دور که در جانب مشرق قرار دارد اگر هلال دیده شود برای شهرهای مغربی نیز اول ماه ثابت شود چرا که قطع داریم اگر در مشرق ماه را ببینند در مغرب نیز اگر مانعی نبوده است می‌توانسته رؤیت شود. (گرد و غبار و ابر و نور شهر و عدم توجه و غفلت مردم و کوه و جنگل می‌تواند مانع از رؤیت باشد).

قول به عدم اتحاد افق و یکسان بودن همه شهرها در اول ماه را برخی از مشاهیر فقها مانند علامه در متهی و شهید در دروس (بعنوان احتمال) و محدث کاشانی در وافی و صاحب حدائق در حدائق و صاحب جواهر در جواهر (بعنوان احتمال) و نراقی در مستند و سید ابوتراب خوانساری در شرح نجات العباد و حکیم در مستمسک قائل شده‌اند از فقهای متأخر و معاصر

نیز برخی قائل به این قول می‌باشند.

با توجه به اینکه در حال محاق کامل هیچ منطقه‌ای از زمین نمی‌تواند ماه را ببیند و خروج ماه از محاق (حالت اقتران) یک وقوع خارجی است که در فضا تحقق می‌یابد و منوط به مناطق روی زمین نیست، با طلوع و غروب خورشید قابل مقایسه نیست. بنابراین پس از خروج ماه از محاق برای منطقه‌ای که ماه در آن رؤیت شده شب اول ماه با رؤیت و برای مناطق دیگر کره زمین، اول ماه بوسیله شهادت شهود ثابت می‌شود و در زمانی که رؤیت اعلام می‌گردد کشورهایی که وارد صبح نشده‌اند روز اول ماه آنها و آنهایی که وارد صبح شده‌اند فردای آن روز بعنوان روز اول ماه می‌گیرند.

۲- موضوع استفاده از محاسبات علمی و ستاره‌شناسی:

بنظر می‌رسد که اختلاف در مورد بکارگیری نجوم اختلاف در اسم باشد و الا شریعت نمی‌تواند با واقعیت علمی صددرد صد ثابت مخالفتی داشته باشد و آنچه در کتابهای فقها در مورد عدم مراجعه به حساب و نجوم در مسأله رؤیت، بچشم می‌خورد از این باب است و الا حساب و مسائل نجومی یقینی مانند کرویت زمین را به استناد هیچ مدرک نمی‌توان رد کرد.

در روایتی سائل از امام (ع) می‌پرسد بعضی اوقات هلال ماه رمضان را نمی‌بینیم و روزه نمی‌گیریم اما کسانی که اهل محاسبات هستند می‌گویند در این شب در مصر و آفریقا و اندلس ماه دیده شده است امام می‌فرماید با شک روزه نگیر افطر لرویه و صم لرویه یا در روایتی از پیامبر (ص) از طریق عامه در ذم منجمین وارد شده است که فرمود هر که چیزی از نجوم فراگیرد بخشی از سحر را فرا گرفته است. و کسی که نزد کاهن یا منجمی رود و او را تصدیق کند به آنچه بر محمد (ص) نازل شده کافر گردیده است.

از مضمون روایات که منجم را با ساحر در یک ردیف آورده‌اند مشخص است منظور منجمین قدیم بوده که برای افلاک تأثیرهای خارق العاده در زندگی بشر قائل بودند و محاسبات غیر علمی داشته‌اند و گرنه آیات بسیاری مانند آیه «الشمس و القمر بحسبان» و «قدره منازل لتعلموا عدد السنین و الحساب» حساب دقیق در حرکت اجرام سماوی را متذکر شده است.

ستاره‌شناسی و شروع ماه قمری

کرات منظومه شمسی در یک حرکت دایره‌ای به دور خورشید می‌گردند و بعضی از آنها خود اقماری دارند که ضمن حرکت به دور خورشید به دور کره خود نیز می‌گردند، مشتری ۱۶ قمر و مریخ دو قمر و زمین یک قمر دارد. همانطور که روشن است گردش زمین به دور خود یکروز و گردش ماه به دور زمین و گردش زمین به دور خورشید یکسال شمسی می‌باشد. از زمانی که ماه دقیقاً بین زمین و خورشید واقع شده است (اقتران) تا زمانی که بعد از یک گردش

مجدد به این وضعیت برسد ۲۹ روز و ۱۲ ساعت و ۲۲ دقیقه می باشد.

در زمان اقتران کامل ماه دیده نمی شود و این همان وضعی است که محقق نیز نامیده می شود چون نیمی از ماه که بطرف خورشید است روشن، و نیم دیگر که بطرف زمین است تاریک می باشد و از لحظه ای که ماه شروع به خروج از حالت محاق می کند ماه قمری از نظر ستاره شناسی شروع می شود اما از نظر شرعی که ملاک دیدن هلال نورانی ماه بعد از خروج از محاق است باید شروطی احراز شود.

رویت هلال و واضح بودن آن در زمانی است که هنگام غروب خورشید، ماه از افق ارتفاع داشته باشد و هر چه این ارتفاع بیشتر باشد ماه واضح تر دیده می شود. اما اگر ماه قبل از غروب خورشید غروب کند، در این شب ماه مطلقاً قابل رؤیت نیست.

با توجه به وجود شفق غروب خورشید، در صورتیکه ارتفاع ماه از افق کمتر از ۵ درجه باشد، با چشم قابل رؤیت نیست و نیز باید ماه در زاویه بیشتر از ۸ درجه از وضع اقتران باشد. تمام مراتبی که در بالا ذکر شد از مواردی است که هر ستاره شناس به آسانی و با دقت می تواند آن را تعیین کند و جدولهای بین المللی این اطلاعات را در همه ایام سال، و موقعیت آن در تمامی نقاط زمین را ترسیم می کند.

با توجه به اینکه امروزه مسلمانان در اوقات نماز برای تعیین ظهر و فجر صادق و حتی غروب و طلوع خورشید به آسمان نگاه نمی کنند و به تقویم های علمی اطمینان دارند، همینطور در مسأله رؤیت هلال استفاده از محاسبات ستاره شناسی می تواند مورد بررسی فقها قرار گیرد. در صورتیکه نظریات علمای ژئوفیزیک و ستاره شناسی مانند قطعیت کروییت زمین صددرد صد باشد در این صورت شهادت به رؤیت از طرف برخی - در شرایطی که علم رؤیت را محال می دانند - می تواند در موضع تهمت (اشتباه، تخلیف، خطای باصره) واقع شود و حاکم شرع به این شهادت ها اعتنا نکند چرا که شهادت به محال داده اند - مانند اینکه شهری را ابرهای متراکم طوری پوشانده که بطور قطع ماه دیده نمی شود و بعضی شهادت دهند پشت ابرها ماه را دیده اند. در مورد روایت الصوم للرویه و القطر للرویه برخی از علما رؤیت و دیدن هلال را طریقی می دانند نه موضوعی. به این معنی که خداوند متعال در قرآن فرموده است: کتب علیکم الصیام .... شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن فمن شهد منکم الشهر فلیصمه که اگر احراز کردید ورود ماه رمضان را واجب است روزه بگیرید و دیدن، طریق و راهی است به تمام موضوع (ورود ماه رمضان) و حضرت فرموده است اگر ماه را دیدید روزه بگیرید و با رأی و گمان نیست (به این معنی که امتثال امر روزه در ماه رمضان با ظن و احتمال نباشد) که اگر این معنی را بگیریم در صورتیکه با محاسبه علمی همانطور که زمان خسوف و کسوف را دقیقاً پیش بینی می کنند، خروج ماه از مرحله اقتران و محاق و درجه قابل رؤیت بودن آن قابل پیش بینی علمی است و

یقین به ورود بر رمضان پیدا می‌شود. بعضی از فقها که قائل به طریقی بودن رؤیت هلال هستند بدلائیل زیر استناد کرده‌اند:

۱- اگر رؤیت هلال جزء موضوع بنحو صفتی بود، شهادت بینه (دو شاهد عادل) نمی‌توانست قائم مقام آن باشد.

۲- اگر وریت و بینه محقق نشد گذشت سی روز از ماه شعبان موجب علم و یقین به ورود ماه رمضان است.

۳- در صورتیکه یوم الشک را روزه نگرفت و بعد با بینه و رؤیت مشخص شد آن روز از رمضان بوده بنا بر نص متفق باید آن روز را قضا کند.

۴- در روایات دارد اگر روز آخر شعبان را به نیت مستحبی روزه گرفت و آخر رمضان مشخص شد روز آخر شعبان در واقع اول رمضان بوده است برای او روزه رمضان محسوب می‌گردد و مشخص است که اجزاء و کفایت، فرع ثبوت تکلیف است.

به این دلایل رؤیت هلال را طریقی برای احراز هلال اول ماه گرفته‌اند چون برای هر فردی میسر است و در دسترس.

در اینجا این سئوال مطرح می‌شود که اگر روز سی‌ام شعبان دو نفر تیزبین و حاد البصر ماه را دیدند و مردم دیگر در شهر نتوانستند رؤیت کنند آیا حاکم شرع می‌تواند بفرماید روزه بگیرند، و اگر واجب است آن دو نفر عادل روزه بگیرند آیا آثار شهادت بر شهادت آندو مترتب نیست؟ در صورتیکه با دوربین و تلسکوپ هلال ماه را مردم رؤیت کردند آیا حاکم شرع اجازه روزه نگرفتن می‌دهد به این دلیل که با چشم غیر مسلح رؤیت نشده است؟

مسئله دیدن ماه در تمامی نقاط مختلف زمین در ساحل دریا یا بر فراز قله بلندترین کوهها و در هر شرایط جوی حجت است چه دلیل داریم که فرضاً بر فراز کوه بلندی حجت دارد و بوسیله هواپیما ندارد یا با عینک طبی رؤیت صدق می‌کند اما با تلسکوپ نه؟ آیا بر همه این موارد رؤیت صدق نمی‌کند؟ در هر حال حداقل این است که از وسائل علمی و تکنولوژی عصر در کشورهای اسلامی جهت شروع ماه رمضان استفاده کامل بشود و با توصیف وضعیت ماه از نظر موقعیت مکانی و زمان و قابل رؤیت بودن - و یا عدم امکان رؤیت آن - از مردم دعوت شود استهلال کنند و حتی مسأله رؤیت در خارج از شهر و بر فراز کوه با توجه به نورانی بودن و آلوده به دود و غبار بودن شهرها - مورد اهتمام دولت‌ها قرار گیرد بخصوص با توجه به اینکه نظریه عدم اعتبار اتحاد آفاق مورد قبول بیش از ۹۰٪ مسلمانان نقاط مختلف است، یک نقطه که ماه رؤیت شد برای تمامی نقاط حجت خواهد بود.

به امید داشتن یک عید فطر برای تمام امت اسلام و وحدت بهترین امت و عزت و سر بلندی